

62 Погляд дослідника

...Ця тотальність воєнних зусиль і рішучість з обох боків воювати без кінця й за будь-яку ціну залишили своє тавро. Без нього тяжко пояснити дедалі більшу брутальність і нелюдяність XX віку. На жаль, ніхто серйозно й не сумнівається в тому, що після 1914 року крива варварства дереться все вгору і вгору...

Причиною цієї дедалі більшої бруталізації стало не тільки і не стільки вивільнення схильності до жорстокості і насильства, яка дрімає в людській істоті й яку війна природно узаконює... Чого б то люди, що самі вбивали й бачили, як убивали й калічили їхніх друзів, вагалися, чи вбивати й жорстоко переслідувати ворогів якої-небудь доброї справи?

Гобсбаум Е. Вік екстремізму // Коротка історія XX віку. – 1914–1991. – К.: Альтернативи, 2001. – С. 54.

8. Яка ідея об'єднує джерела 61–62? Зверніть увагу на те, що В. Черчил був політиком часів війни, військово-морським міністром, тобто людиною, безпосередньо причетною до війни. Що саме вразило його у Першій світовій війні?

9. На які явища звертає увагу сучасний дослідник Е. Гобсбаум?

10. Які нові міркування про наслідки війни з'явилися у вас після знайомства із джерелами 60–62?

11. Заповніть таблицю «Наслідки Першої світової війни» на основі джерел параграфу:

Сфера економіки	Сфера політики	Сфера моралі, психології людей та повсякденного життя

§ 10. ВІЙНА ТА РЕВОЛЮЦІЯ

63 Погляд дослідника

Подібна ситуація завжди викликає збентеження в суспільстві: після чотирьох років неймовірних страждань і втрат люди не розуміють, що мир, який настав, не означає, що вони негайно повертаються до нормального життя.

Від відчуття непотрібності принесених жертв і зв'язаного з цим почуття незадоволеності дуже сильно страждають переможені народи. Так було в Росії, Німеччині і Угорщині, де безробіття, убогство і стрімкий ріст цін (у Петрограді – від 300 до 600 % із грудня 1916 року) стали кращими аргументами на користь революції.

У країнах, які перемогли, та нейтральних країнах відбувалися революційні заворушення. Однак перемога у війні, яка зміцнила авторитет урядів, страх перед більшовиками,

яких зображували з ножом у зубах, і реакція на події громадської думки привели в Англії до перемоги урядової коаліції на виборах. Усе це дало можливість владі звернутися по допомогу до армії у боротьбі із страйками, що відбувалися у Європі з 1 травня 1919-го по літо 1920 року.

Тибо П. Епоха диктатур. – С. 13–16.

Революційні події в Європі

Лютий 1917 – початок революції в Росії

Листопад 1917 – встановлення Радянської влади в Росії

Жовтень 1918 – розпад Австро-Угорщини

Листопад 1918 – повстання моряків у Кілі, початок революції у Німеччині

1919 – проголошення радянських республік в Угорщині, Баварії та їхня поразка, революція в Туреччині

64 Погляд дослідника

Революція, що ось таким чином змела всі режими від Владивостока до Рейну, була переважно повстанням проти війни, тож укладання миру й розрядило чимало закладеної в неї вибухівки. Принаймні її соціальний зміст був невиразний, і винятками були середовища селян – солдатів та їхніх родин в імперіях Габсбургів, Романових та Оттоманській, а також у менших державах Південно-Східної Європи. Там він складався з чотирьох пунктів: земля, підозріле ставлення до міст, до чужинців (особливо до євреїв) та до урядів.

Гобсбаум Е. Вік екстремізму. – С. 69.

65 Погляд сучасника**В. Винниченко* про останній період війни**

Фронт гнувся, тріщав, рвався. Через це гнулася, тріщала, рвалася дисципліна та вся та складна машина, за допомогою якої маленька купка людей може гнати на смерть і каліцтво сотні тисяч других людей...

Винниченко В. Відродження нації. – К., 1990 (репринтне видання 1920 р.). – Ч. I. – С. 25.

66 Погляд очевидця**Із записів у щоденнику англійського полковника Гауза (22 травня 1919 р.)**

Більшовизм вкорінюється всюди. Щойно піддалася його впливу Угорщина. Ми сидимо

на бочці з порохом, і одного дня іскра може запалити її.

Цит. за: Вольфганг Руг, Веймарська Республіка.

67 Погляд очевидця

Як результат економічної та політичної нестабільності одразу ж після війни навіть у Шотландії відбулася комуністична революція, подібна до петроградської революції 1917 року. В громадських місцях головного індустріального міста Глазго проходили масові страйки та демонстрації робітників, там же публічно виставлявся червоний прапор. На місцях були також лідери з більшовицьким типом мислення, які могли керувати повстанням. Уряд Лондона боявся більшовицької революції. Він відправляв велику кількість англійських військ і танків для її придушення. Віллі Гелангер був комуністом (пізніше комуністичний член парламенту), який вважав, що Шотландія була на межі більшовицької революції:

«Замість маршу до Глазго-Грін [район міста Глазго] треба було марширувати до казарм Мерігілу [те ж саме]. Бо поки війська, в основному молоді новобранці, виводилися для оточення Глазго, солдати знаходилися в казармах. Якби ми зайшли в казарми, ми би легко переконали солдатів вийти, і Глазго був би у наших руках. Очікували повстання. Воно таки мало відбутися. Робітники були готові і спроможні його провести...»

Цит. за: Richard Dargie. Social Change in Scotland. – С. 18, 19.

1. Визначіть основну думку у джерелах 63–67.
2. Зверніть увагу на довідку про революційні події в Європі. Як вона співвідноситься із джерелами 63–67?

68 Офіційний документ**З телеграми статс-секретаря (міністра закордонних справ) Німеччини Р. Кюльмана в генеральний штаб (осінь 1919 р.)**

Нашим головним завданням було посилення та поглиблення націоналістичних і сепара-

тистських настроїв, а також надання всілякої допомоги революційним елементам**... Без нашої постійної підтримки більшовицький рух ніколи не завоював би такої популярності в народі, як тепер.

Цит. за: Земан З., Шарлау В. Купец революції. – New York, 1991. – С. 271–272.

* Винниченко В. К. (1880–1951) – український політик, державний діяч і письменник; з 1907 р. – один з лідерів Української соціал-демократичної робітничої партії; 1917 р. – один з організаторів Української Центральної Ради, співавтор її Універсалів, перший голова Генерального Секретаріату; 1918–1919 рр. – голова Директорії УНР.

** Документально підтверджено: 22 млн марок за 1917 р.

Як працювати з джерелом

Особливим видом історичних джерел є плакат. Плакати бувають рекламні, агітаційні, політичні. У XX ст. особливого поширення набув політичний плакат. Головна особливість плаката як жанру є його спрямованість не тільки на те, щоб передати якусь інформацію, послання, а й спонукати до певної дії. Тому вони яскраві, цікаві, містять персонажі, об'єкти, що легко впізнаються, з одного боку, а з іншого – тенденційні. Плакати повинні діяти не

тільки на свідомість, а й на підсвідомість. Працюючи з плакатом, слід виконати наступне: назвати і датувати подію, якій присвячений плакат; визначити, на чиє політичне замовлення та для якої аудиторії він створений; проаналізувати зображені персонажі та іншу символіку плаката за такими питаннями: яка фігура (об'єкт) є на передньому плані, а яка (які) – на задньому, які фігури (об'єкти) зображені великих розмірів, які – навпаки і чому; які кольори використані і чому саме такі; сформулювати послання, яке несе плакат.

69

Радянський плакат «Смерть світовому імперіалізму»

70

Погляд політика

Із статті экс-президента США В. Вільсона «Як уникнути революції» (1923 р.)

«Загальний неспокій та смута повинні мати реальні причини. Вони не зводяться до політичного життя чи простих економічних прорахунків. Причини, певне, кореняться глибоко в джерелах духовного життя нашого часу... Чому сталася революція в Росії? Єдина відповідь: вона була продуктом усєї соціальної системи... Революція була результатом систематичного позбавлення величезної кількості росіян прав і привілеїв, яких прагнуть усі нормальні люди».

Цит. за: Долуцкий І.І., Журавлева В.І. Всемирная история XX века. – С. 252.

71

Погляд дослідника

Важливою особливістю цього періоду європейської (і не тільки європейської) історії стало широке залучення до політичного життя величезних мас населення. Почалося «століття мас».

Новітня історія переконливо показала, що масові рухи можуть мати різну спрямованість: вони можуть бути як творчою, так і руйнівною силою.

Мир в XX веке. – М., 1996. – С. 82–83.

3. На які причини революції вказують джерела 69–71? Чи переконує вас ця інформація? Чи можна розкрити причини революції на підставі лише якогось одного джерела? Обґрунтуйте.

4. Як ви розумієте думку автора (джерело 71)? Як узгоджується поняття «століття мас» з матеріалом, що розповідає про Першу світову війну?

5. На основі знань, отриманих із частини 1 розділу II та додаткової інформації, побудуйте логічний ланцюжок: ВІЙНА – РЕВОЛЮЦІЯ.

6. Напишіть коротке есе з відповідями на ключові запитання до II розділу, присвячені війні.

Частина 2. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

Як і більшість революцій, революція 1917 р. в Російській імперії почалася скромно й помірковано. Поштовхом до неї стали масові мирні демонстрації у Петрограді наприкінці лютого – на початку березня 1917 р. Мітинги і демонстрації швидко переросли у політичний страйк, і вже 2 березня Микола II змушений був підписати заяву про зречення від престолу. Того ж дня спеціальний думський комітет проголосив створення нового органу верховної влади – Тимчасового уряду, який покликаний був виконувати свої повноваження аж до початку 1918 р., моменту скликання Всеросійських Установчих зборів. На місцях владу Тимчасового уряду представляли виконавчі комітети. Разом з ними у Петрограді, а згодом – і в інших містах були утворені Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів. Спо-

чатку Ради, очолені лідерами соціалістичних партій, не перебували в опозиції до новостворених органів центральної влади. Тимчасовий уряд формувався у порозумінні з Петроградською радою робітничих і солдатських депутатів. Але поступово, з розвитком революційних подій у Радах взяли гору радикальні елементи – більшовики. Вже у квітні 1917 р. їхній лідер Володимир Ленін проголосив лозунг «Вся влада – Радам!», а у липні 1917 р. вони спробували силою захопити владу у Петрограді. Взаємне відчуження Тимчасового уряду і Рад під кінець літа – восени 1917 р. призвело до збройного протистояння, яке зрештою вилилося у трирічну криваву громадянську війну.

Грицак Я. Нарис історії України... – С. 111.